

УДК 37(09)

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В.М. ЯСТРЕБОВА

Оксана ФІЛОНЕНКО (Кіровоград)

Цілком закономірно, що в період переоцінки та переосмислення існуючих істин, головне місце в освіті займає потенціал вітчизняної педагогічної думки. Одним із напрямів історико-педагогічних досліджень є вивчення спадщини педагогів минулого. Вивчення ідей, поглядів, концепцій визначних культурно-освітніх діячів і педагогів минулого збагачує й урізноманітнює наші уявлення про історико-педагогічний процес, а відтак сприяє його новому прочитанню, відкриває його нові грані, новий зміст, нові цінності досліджень. Не випадково «персоналістський напрям», що завжди був провідним в історико-педагогічній науці, на сучасному етапі помітно активізувався.

Зазначену проблему виокремлено у статті О. Сухомлинської «Персоналія в історико-педагогічному дискурсі» [7]. У ній, зокрема, зазначено: «Педагогічна персоналія — це більше, ніж наукова, освітня чи творча біографія, це швидше персоніфікований процес утворення цінностей, культури в рамках гуманітарної традиції, її певна конкретизована модель» [7, с. 42]. Тому аналіз праць і життєвого шляху педагогів, письменників, громадських діячів, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної науки і яких свого часу не було належно оцінено, залишається актуальним.

У цьому аспекті актуального значення набувають освітня діяльність та науково-педагогічні погляди Єлисаветградського науковця, педагога, активного громадського кінця XIX ст. Володимира Миколайовича Ястребова (1855-1898 рр.). Коло його наукових інтересів було різноплановим і широкомасштабним: педагогіка, історія, етнографія, фольклористика, археологія тощо. Небайдужість і дивовижна творча енергія, прагнення до створення чогось нового, потрібного і корисного були основними характеристиками його особистості.

Серед наукових розвідок присвячених дослідженню спадщини В.М. Ястребова можна назвати праці Н. Бракер, О. Босого, О. Чуднова, С. Янчукова та ін.

На особливу увагу заслуговує праця Наталії Бракер – відомого Єлисаветградського педагога, краєзнавця, мемуариста кінця XIX – початку XX століття, яка свого часу співпрацювала з В.М. Ястребовим. Стаття Наталії Бракер «Володимир Миколайович Ястребов (До тридцятих роковин смерті)» (1929) [2] –

найґрунтовніше з усіх існуючих на сьогодні досліджень життєвого шляху та наукового доробку педагога. Її стаття ґрунтується переважно на власних спогадах про вченого, з друкованих джерел використано лише некролог О. Маркевича та розділ праці М. Сумцова «Современная малорусская этнография». Висвітлюючи основні віхи життєвого й творчого шляху В. Ястребова, зокрема його педагогічну, археологічну, фольклористично-етнографічну та культурно-громадську діяльність, співпрацю з різними науковими товариствами, з журналом «Киевская старина» та іншими часописами, взаємини з видатними вченими свого часу В.І. Григоровичем, О.І. Маркевичем, Ф.К. Вовком, Ф.І. Успенським та іншими, автор характеризує головні наукові праці В. Ястребова, зокрема, «Малорусские прозвища Херсонской губернии» (1893) та «Материалы по этнографии Новороссийского края» (1894).

Велику увагу в дослідженні приділено приватному життю В. Ястребова, його оточенню, взаєминам з людьми та загальній оцінці того середовища, у якому він жив і працював [2, с. 3].

Заслуговує на увагу дослідження С.М. Янчукова «З іменем Володимира Ястребова» (2005). В праці вміщено окремі матеріали про самого вченого та біографічні розповіді про краєзнавців області, творчість яких відзначена премією його імені.

Певною мірою нововідкривачем цього імені на Кіровоградщині стало видання «Єлисавет» — додаток до обласної газети «Народне слово», який у 1992—1993 роках виходив під редакцією краєзнавця Олександра Чуднова. Не можна тут не згадати і літературознавця Володимира Панченка, з ініціативи якого було засновано обласну краєзнавчу премію імені Володимира Ястребова.

Мета статті — окреслити основні віхи життя та здійснити системний аналіз науково доробку В.М. Ястребова.

Володимир Миколайович Ястребов народився 6 липня 1855 року в селі Крива Лука, Самарської губернії в родині священника. Саме тут пройшло його дитинство.

Середню освіту він отримав у Самарській гімназії, яку він успішно закінчив. За рекомендаціями вчителів поїхав до Одеси, де вступив на історико-філологічний факультет Новоросійського університету. Студентом

виявляв особливий потяг до знань, багато читав, із захопленням відвідував лекції з філософії Р. Ординського. Та найбільший вплив мали на нього лекції відомого професора-слов'язознавця В. Григоровича.

Закінчивши університет, у 1876 році В.М. Ястребов услід за В.І. Григоровичем переїздить до Єлисаветграда, де обіймає посаду викладача історії в реальній школі Єлисаветського земства. Роботою молодий історик був задоволений, захоплювався своїми учнями, на яких покладав великі надії. А лекції його були просто зразковими. «Такого викладача не скоро знайде собі реальна школа», – згодом напишуть його колеги в некролозі [2, с. 3].

Здійснюючи історичний зріз діяльності В.М. Ястребова, слід виділити два великих блоки, а саме: науково-дослідна та педагогічна діяльність. Вже в Єлисаветграді вчений закінчив свою дисертацію, за яку його затверджено кандидатом 20 січня 1877 р.

До наукових здобутків належить його праця «Материалы по этнографии Новороссийского края, собранные в Елисаветградском и Александрийском уездах Херсонской губернии». В цю книгу увійшли матеріали, зібрані вченим у відповідності до програми краєзнавчих досліджень, підготовленої до археологічного з'їзду (1884 р.) в Одесі. Книга складається з двох частин: «Суеверия и обряды», «Легенды, сказки и рассказы». В цей період виходять в світ його статті: «Домашнее воспитание начала нашего столетия», «Греки въ Елисаветграде», «Очаковская зима по рассказамъ современниковъ» та ін. [2, с. 3].

У Єлисаветграді у В. Ястребова було багато однодумців. Серед них – книгар В. Менчиць, якого вважали ходячою енциклопедією українського фольклору, знавець і збирач крайової старовини священник В. Никифоров та ін. Тут він почав проводити розкопки курганів і збирати пам'ятки народного побуту та фольклору Херсонщини. Окрім всього, він умів прищепити любов до старожитностей своїм учням. Тож вони постійно записували для нього пісні й казки, збирали писанки, візерунки й предмети побуту. До пошукової роботи він залучав інтелігенцію з навколишніх сіл – учителів, священників. За десятиліття активних досліджень В. Ястребов зі своїми учнями зібрав велику кількість етнографічного матеріалу.

Саме він започаткував системне вивчення традиційної культури, виробив власну методику збирання й обробки етнографічних матеріалів. Разом зі своїми учнями проводив експедиції й археологічні розкопки, публікував результати досліджень у різноманітних наукових виданнях.

У дослідженні В.М. Ястребова наводилися етнографічні матеріали, що надавали уявлення про відносини між представниками протилежних статей, їхнє ставлення одне до одного, до одруження, дівочої честі тощо. Аналізувався широкий спектр учинків, що дозволяв скласти цілісну картину гендерних відносин в українському сільському середовищі [10, с. 123-124].

Праці В. Ястребова стали широко відомими у наукових колах, а це, в свою чергу, сприяло загальному визнанню й зростанню авторитету дослідника.

Багато років Володимир Ястребов викладав в унікальному на той час за своїм духом свободи і творчості Єлисаветградському земському реальному училищі, яким керував Михайло Завадський і зі стін якого вийшло надзвичайно багато, як для провінційного навчального закладу, видатних учених і творчих особистостей.

Працюючи викладачем у земському училищі, В. Ястребов створив при ньому перший у Єлисаветграді історико-археологічний музей, що мав історичний та географічний відділи. «Вкажу на заслугу В.М. Ястребова, пише О.І.Маркевич, у некролозі, – улаштування історичного й географічного відділу в музеї при елисаветській реальній школі: це був перший музей свого роду, який мав старовинні речі не аби якої наукової вартості, які й були набуті Ястребовим або через його посередництво...» [2, с. 3].

В.Ястребов пишався музеєм. В листі до професора М. Сумцова від 23 квітня 1985 року він не без задоволення зазначає: «...у нас, який не є, а все ж є, маленький археологічний музей. У нас, нарешті, – народні читання, в яких, з гордістю можу сказати, і моя крапля меду є!» [9, с. 28].

У 1886 році в «Сборнике Херсонского земства» науковець публікує статтю «Сведения об археологической коллекции при Елисаветградском земском реальном училище» [6, с. 117].

Колекція музею була настільки цінною, що в 1884 році з дозволу Правління училища експонувалася в Новоросійському університеті на археологічному з'їзді. Предмети колекції зацікавили науковців, які відзначали унікальність окремих з них. Про її рівень свідчить хоча б той факт, що один з експонатів — бронзова ручка у вигляді медузи, що біжить, — археологічна комісія забрала до Ермітажу як рідкісну і в науковому плані цінну річ. Ястребов дуже переживав із цього приводу. На жаль, після його смерті більшість експонатів вкрали, хоча частина їх таки стала основою нинішнього

обласного краєзнавчого музею. Принаймні дві кам'яні баби, які нині стоять біля входу — з колекції Ястребова [4, с.3].

Унікальність постаті В. Ястребова засвідчують не лише наукові праці вченого, а й окремі промовисті факти з його життя. Скажімо, одні тільки спогади Наталії Бракер «Володимир Миколайович Ястребов. (До тридцятих роковин смерті)» подають цілий ряд виразних деталей до його характеристики. Виявляється, заняття у вечірніх малювальних класах охоче відвідували не лише учні реальної школи і стороння молодь міста Єлисаветграда, а й викладач історії В.М. Ястребов, «вважаючи для себе за потрібне хоч будь як малювати». При безмежному прагненні до самовдосконалення, досить значних наукових напрацюваннях і поважному визнанні В. Ястребова, отримавши пропозицію від професора Кондакова очолити Керченський музей, залишиться працювати викладачем Єлисаветградського земського реального училища. Наталія Бракер вказала причину такого вибору — «він одмовився, покликаючись на своє, на його погляд, недостатнє знання грецької мови» [2, с.3].

У своїй статті «Де захований і кому потрібен «меч-кладенець» національної культури?» О. Босий відзначав, що нестерпним для динамічної натури В. Ястребова був дух догматичного навчання й вихолощеної від творчості штучної методики, які домінували тоді в навчальних закладах Російської імперії. То ж і в Єлисаветградському земському реальному училищі панівною була казенщина: з актових зали викинули репродукції, що прикрашали її стіни (В.М. Ястребов колись оформив зал разом з учителем малювання П.А. Крестоносцевим); музей пересунули у неспридатне приміщення; на педагогічних нарадах безкінечно оповіщались чергові циркуляри ідеологічно «правильного» навчання, а йому, Ястребову, при ревізіях ввічливо радили «не читати учням лекцій», а триматися підручника, що «цілком задовольняло педагогічні вимоги» [9, с. 27]. «Ястребов не раз приходив додому надзвичайно схвилюваний», — свідчить М. Сумцов. А коли по училищу пішов погolos, ніби дехто із учителів бере хабарі, — це страшенно обурило й стривожило В. Ястребова як людину високоморальну. «Він був справжнім джентльменом, — скаже пізніше один з його товаришів, — нездатним і до найменшої тіні підступу або зловживання». Тому навіть приватних лекцій ніколи не давав і не брав до себе на проживання учнів, як це робили інші,

вважаючи це нечесним. У той же час організовував для учнів продаж дешевих книжок і був ініціатором добровільних «народних читань» при училищі [9, с. 27].

Протягом багатьох років вчений перебував на скромній посаді викладача реального училища, невтомно працюючи для науки, для пробудження народної самосвідомості та освіти.

У 2005 році педагогічна громадськість відзначила 150-річчя від народження Володимира Миколайовича Ястребова. Вчені відзначили, що проблематика його творчості не втратила актуальності й досі.

Отже, об'єктивний аналіз науково-педагогічної діяльності В.М. Ястребова дає підстави на заслужене пошанування і високу оцінку його праці. Науковий доробок видатного педагога Єлисаветградщини є значним внеском у скарбницю педагогічної думки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Борисов Е. Херсонская губернская ученая архивная комиссия. [О В.Н. Ястребове] / Е. Борисов // Сборник херсонского земства. — Херсон, 1898. — № 1 — С. 201-205.
2. Бракер Н. Володимир Миколайович Ястребов (До тридцятих роковин смерті) / Н. Бракер // Єлисавет. — Кіровоград — 1992 — 20 травня. — С.3
3. Матеріали з етнографії Новоросійського краю, зібрані Єлисаветградському та Олександрійському повітах Херсонської губернії В. М. Ястребовим. Переклад з російської Катерини Рябоштан // Єлисавет. — Кіровоград — 1992 — № 5-13.
4. Орел С. Чарівний меч Володимира Ястребова / С. Орел // Народне слово — 2005. — №88. — С.3
5. Прокопенко В. Учителі, історик, етнограф. (Про В. М. Ястребова) / В. Прокопенко // Кіровоградська правда. — 1976. — 11 квітня.
6. Сборник Херсонского земства. — 1886. — отд. 111. — С.117.
7. Сухомлинська О. В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі / О. В. Сухомлинська // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. — К., 2003. — С. 36-46.
8. Чернецький В.В. М. Ястребов — дослідник Єлисаветградщини / В.В. Чернецький // Кіровоградська правда. — 1967. — 25 жовтня.
9. Янчуков С.М. З іменем Володимира Ястребова / С.М. Янчуков. — Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2005. — 180 с.
10. Ястребов В. Новые данные о союзах неженатой молодежи на юге России / В. Ястребов // Киевская старина. — 1896. — Т. 55. — № 10. — С.110-128.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Філоненко Оксана Володимирівна — кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: дослідження розвитку освіти й педагогічної думки на Кіровоградщині у ХХ столітті.